

Renata Świrgoń-Skok

Inheritance law in the systematics of the Gaius “Institutiones”

Łódzkie Studia Teologiczne 27/2, 125-134

2018

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RENATA ŚWIRGOŃ-SKOK

Zakład Prawa Rzymskiego

Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Rzeszowskiego

PRAWO SPADKOWE W SYSTEMATYCE *INSTITUCJI* GAIUSA

Słowa kluczowe: Gaius, *Institucje* Gaiusa, prawo spadkowe, systematyka, spadki

1. Wprowadzenie. 2. Miejsce spadków w systematyce *Institucji* Gaiusa. 3. Wpływ *Institucji* Gaiusa na późniejsze ujęcie prawa spadkowego w systematyce prawa prywatnego. 4. Podsumowanie

1. WPROWADZENIE

Gaius, prawnik zaliczany do szkoły Sabinianów, żyjący w II w. n.e., jest wciąż postacią nie do końca zbadaną. Na temat jego osoby i pochodzenia można odnaleźć w literaturze tematu różne hipotezy¹. Pomimo że Gaius pozostawił liczne prace², nie był często powoływany przez współczesnych mu prawników. Zmieniło się to w okresie poklasycznym, kiedy to stał się jednym z czołowych jurystów, a jego główne dzieło, *Institutionum commentarii quattuor*, zostało uznane za podstawowy podręcznik do nauczania prawa w okresie przed kodyfikacją Justyniana. Ustawa Teodozjusza II o cytowaniu wymienia go jako jednego z pięciu prawników (obok Papiniana, Paulusa, Ulpiana i Modestyna) cieszących się najwyższym autorytetem³. Wydaje się, że sukces w tym okresie Gaiusa i jego

¹ Zob. m.in. W. Wołodkiewicz, *Gaius weroński odzyskiwany*, *Palestra* 58 (2013) 3–4, 242–247; C. Vano, *Il nostro autentico Gaio. Strategie della scuola storica alle origini della romanistica moderna*, Napoli 2000, 132–133. Por. F. Briguglio, *Gai Codex rescriptus*, w: *Gai codex rescriptus in Bibliotheca Capitulari Ecclesiae Cathedralis Veronensis, curavit Ph. Briguglio (Memorie vive. Testi antichi recuperati a cura di Isabella Piro)*, Firenze 2012, 29, nota 109; C. Kunderewicz we wstępie do: *Gaius, Institucje z języka łacińskiego przełożył i wstępem opatrzył Cezary Kunderewicz. Opracował Jan Rezler*, Warszawa 1982, 11 i n; W. Rozwadowski we wstępie do *Gai Institutiones, z języka łacińskiego przełożył, wstępem i uwagami opatrzył Władysław Rozwadowski*, Poznań 2003, XI–XVIII.

² Poza opracowaniami podręcznikowymi (*Institutiones, Res cottidianae*) Gaius napisał komentarze (do Ustawy XII tablic, do edyktu pretora miejskiego i prowincjonalnego, *ad Legem Iuliam et Pappiam Poppeam, ad senatum consultum Tertulianum oraz Orfitianum*), a także prace monograficzne.

³ C.Th. 1, 4, 3 *Impp. Theod. et Valentin ad senatum urbis Romae: Papiniani, Pauli, Gai, Ulpiani*

Instytucji, wynika z zamiłowania jurysty do systematyzacji, co było niezbędne przy tworzeniu zbiorów prawa.

Justynian także docenił wartość dzieł Gaiusa. Wprawdzie przedstawianie materiału w głównych częściach kodyfikacji justyniańskiej (Digestach i Kodeksie) było oparte na wywodzącej się z praktyki sądowej systematyce edyktu pretorskiego, to jednak w *Instytucjach* Justyniana, części kompilacji poświęconej dydaktyce prawa, został przyjęty schemat *Instytucji* Gaiusa. Ponadto Justynian dwukrotnie określił autora *Instytucji* mianem *Gaius noster*. Podawał również *Instytucje* Gaiusa jako najważniejsze źródło *Instytucji* justyniańskich⁴.

W niniejszym opracowaniu chciałabym przybliżyć miejsce spadków w systematyce *Instytucji* Gaiusa oraz przedstawić znaczenie takiego ujęcia prawa spadkowego w późniejszym rozwoju prawa prywatnego.

2. MIEJSCE SPADKÓW W SYSTEMATYCE INSTYTUCJI GAIUSA

Jak napisał F. Longchamps de Berier we wstępie do rozdziału o prawie spadkowym: „Trudno o bardziej rzymską gałąź prawa niż spadki. Żadna inna też tak bardzo się w Rzymie nie rozwinęła. Świadczyć może o tym obfity materiał, jaki zachował się do czasów współczesnych. Ponadto prawo spadkowe dotyka wszystkich ważnych problemów społecznych i ekonomicznych, dlatego też było przedmiotem żywego zainteresowania społeczeństwa rzymskiego, a w rezultacie także ustawodawcy, magistratury i jursprudencji”⁵.

W analizowanej systematyce *Instytucji* Gaiusa prawo spadkowe zajmuje około jednej trzeciej całości opisanej materii. Przedstawienie zagadnień związanych ze spadkami zajęło większą część księgi drugiej, gdzie zainteresowanie prawnika koncentrowało się wokół problematyki dziedziczenia testamentowego i związanego z nim nabycia korzyści majątkowych kosztem spadku poprzez zapisy, a także na początku księgi trzeciej, w której zawarł w zasadzie dziedziczenie beztestamentowe.

Zgodnie z przyjętym przez Gaiusa w *Instytucjach* podziałem prawa na *personae* – *res* – *actiones* zagadnienia dotyczące prawa spadkowego zostały omówione w części poświęconej rzeczom:

G. 1, 8: *Omne autem ius, quo utimur, vel ad personas pertinet vel ad res vel ad actiones.*

Według Gaiusa wszelkie prawo, którym się posługiwano, dotyczyło albo osób (*personae*), albo rzeczy (*res*), albo skarg (*actiones*). Przez prawo, które odnosiło się do *personae* rozumiano prawo osobowe oraz prawo rodzinne. Natomiast przez *res* pojmowano szeroko pojęte prawo dotyczące rzeczy, czyli podział i kategorie rzeczy,

atque Modestini scripta universa firmamus ita, ut Gaium quae Paulum, Ulpianum et ceteros comitetur auctoritas lectionesque ex omni eius corpore recitentur.

⁴ *Constitutio Omnem* 1 oraz *De confirmatione Institutionum* 6.

⁵ W. Dajczak, T. Giaro i F. Longchamps de Bérrier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2014, 244.

rodzaje władztwa nad rzeczami, stosunki obligacyjne, ale także prawo spadkowe, określające losy majątku pozostałego po osobie zmarłej. Z kolei do *actiones* zaliczają powództwa sądowe⁶.

W ten właśnie sposób zagadnienia określane wspólnie prawem spadkowym zostały, obok prawa rzeczowego i zobowiązań, umiejscowione w majątkowych działach prawa.

Spadki były bowiem zaliczane do kategorii rzeczy niematerialnych:

G. 2, 14: *Incorporales sunt, quae tangi non possunt, qualia sunt ea, quae in iure consistunt, sicut hereditas, ususfructus, obligationes quoquo modo contractae. nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur, et fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt, et id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est, ueluti fundus, homo, pecunia: nam ipsum ius successionis et ipsum ius utendi fruendi et ipsum ius obligationis incorporale est.*

Gaius w komentarzu drugim, poświęconym rzeczom (część I), we fragmentach dotyczących podziału rzeczy, odpowiednio fragment 14, wyjaśniając termin rzeczy niematerialne (*res incorporeales*), podaje, że są to te rzeczy, których nie można dotknąć, ponieważ polegają na uprawnieniu, jak np. spadek, użytkowanie czy zobowiązanie. W dalszej części cytowanego fragmentu wyjaśnia, że nie ma tutaj znaczenia, co wchodzi w skład masy spadkowej, albowiem samo uprawnienie do dziedziczenia jest niematerialne.

Gaius traktuje bowiem spadek jako prerogatywę o charakterze majątkowym, która miała podobnie jak inne prawa właściciela charakter władczy, i która jest chroniona za pomocą skarg zaliczanych do *actiones in rem* skutecznych *erga omnes*. Dlatego też umieszcza w swoich *Instytucjach* zagadnienia poświęcone tematyce spadkowej przy innych sposobach nabycia praw majątkowych tak pod tytułem ogólnym, jak i szczególnym.

Zagadnienia poświęcone prawu spadkowemu zostały przedstawione przez Gaiusa w księdze drugiej i trzeciej *Instytucji*. Omawianie problematyki spadkowej Jurysta rozpoczął po wcześniejszym opracowaniu kwestii związanych z nabyciem i zbyciem prawa pod tytułem szczególnym, czyli sukcesji syngularnej (*de singularum rerum acquisitionem et alienatione*). Z tym, że przedstawiając podział rzeczy na materialne i niematerialne we fragmencie G. 2, 14, wyjaśnia, czym jest prawo do spadku i jak należy go rozumieć. Z kolei przy analizie nabywania własności w drodze *in iure cessio* w paragrafach G. 2, 34–37 odnosi się także do zagadnienia zbycia spadku w ten sposób przez powołanego spadkobiercę.

Dalsza analiza spadków znajduje się w późniejszych fragmentach, prawnik omawia w nich nabywanie prawa pod tytułem ogólnym (*de acquisitione per*

⁶ Zob. M. Kuryłowicz, *Prawo osobowe*, w: *Czterdzieści lat kodeksu cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Cywilistów w Rzeszowie*, pod red. M. Sawczuk, Warszawa 2006, 339–340; W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka, *Prawo rzymskie*, Warszawa 2009, 30–31; M. Kaser, *Das römische Privatrecht I–II*, München 1971–1975; G. Pugliese, *Istituzioni di diritto romano*, Torino 1990; M. Kuryłowicz, *Prawo spadkowe w systematyce rzymskiego prawa prywatnego*, w: *Rozprawy z prawa prywatnego oraz notarialnego. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Maksymilianowi Pazdanowi*, Warszawa 2014, 170–180; R. Świrgoń-Skok, *Family law in the private law systematics from the Roman law until the present day*, *The Journal of Juristic Papyrology* (2016), 979–992.

universitarem) – G. 2, 97. W tej części *Instytucji* (G. 2, 99) znalazła się charakterystyka spadkobrania w jego dwóch formach, czyli dziedziczenia testamentowego (*successio ex testamento*) oraz beztestamentowego (*successio ab intestato*), a także kwestie związane z nabywaniem przysporzeń kosztem spadku (*legatum, fideicommissum*). Stanowią one wprawdzie przykład sukcesji syngularnej, to jednak zostały przez Gaiusa połączone z prawem spadkowym, a nie w omawianymi wcześniej przykładami nabywania poszczególnych rzeczy w drodze tradycji, mancytacji, czy *in iure cessio*:

G. 2, 97: *Hactenus tantisper admonuisse sufficit, quemadmodum singulae res nobis adquirantur: nam legatorum ius, quo et ipso singulas res adquirimus, opportunius alio loco referemus.*

Według Gaiusa takie ujęcie problematyki zapisów jest uzasadnione ich charakterem związanym z testamentem i dziedziczeniem na jego podstawie, a nie prawem rzeczowym.

Z kolei we fragmencie G. 2, 98 prawnik wyjaśnia przykłady występowania sukcesji uniwersalnej i miejsce jakie zajmuje w niej spadkobranie:

G. 2, 98: *Si cui heredes facti sumus sive cuius bonorum possessionem petierimus sive cuius bona emerimus sive quem adoptauerimus sive quam in manum ut uxorem receperimus, eius res ad nos transeunt.*

W cytowanym tekście Gaius wskazuje, że według rzymskiego prawa klasycznego sukcesja uniwersalna występowała w czterech przypadkach. Po pierwsze, przy dziedziczeniu zarówno według prawa cywilnego (*hereditas*), jak i według prawa pretorskiego (*bonorum possessio*). Po drugie, w sytuacji nabycia majątku w drodze egzekucji majątkowej, uniwersalnej (*venditio bonorum*). Po trzecie, poprzez przysposobienie dojrzałego mężczyzny *sui iuris* (*adrogatio*). Wreszcie po czwarte, nabycie władzy nad żoną *sui iuris*.

Oczywiście najważniejszym sposobem nabywania prawa w drodze sukcesji uniwersalnej było dziedziczenie, te zagadnienia są w dalszej części szczegółowo omawiane. Analizę rozpoczyna od przedstawienia nabywania dziedziczeniem testamentowym (G. 2, 100–190), prezentując rodzaje testamentów (G. 2, 101–111), kwestie związane ze zdolnością sporządzenia testamentu (G. 2, 112–113) oraz jego treścią (G. 2, 114–137). W dalszych fragmentach znalazły się odniesienia do nieważności testamentu (G. 2, 138–146) oraz *bonorum possessio* (G. 2, 147–151a), a także informacje o rodzajach dziedziców (G. 2, 152–161). Kolejne paragrafy traktują o sposobach nabycia spadku (G. 2, 162–173), o podstawieniu spadkobiercy (G. 2, 174–184) oraz o powołaniu do dziedziczenia niewolników (G. 2, 185–190).

Natomiast końcowe fragmenty komentarza drugiego *Instytucji* odnoszą się do zapisów. Gaius w passusie G. 2, 191 dogłębnie wyjaśnia, dlaczego materię odnoszącą się do sukcesji syngularnej umieszcza w tej części swojego podręcznika:

G. 2, 191: *Post haec uideamus de legatis. quae pars iuris extra propositam quidem materiam uidetur: nam loquimur de his iuris figuris, quibus per uniuersitatem res nobis adquiruntur: sed cum omni modo de testamentis deque heredibus, qui testamento instituuntur, locuti simus, non sine causa sequenti loco poterit haec iuris materia tractari.*

Prawnik na wstępie zaznacza, że wprowadzenie problematyki zapisów została umieszczona zaraz po analizie tych sposobów, za pomocą których nabywamy własność rzeczy pod tytułem ogólnym, a nie szczególnym, to jednakże nawiązując w swej istocie do testamentu i dziedziczenia testamentowego, które zostało omówione właśnie we wcześniejszych paragrafach księgi drugiej, i dlatego przyjęcie takiej systematyki jest dla Gaiusa logiczne i uzasadnione.

W tej części jurysta szczegółowo traktuje o legatach (G. 2, 192–223) i ich ograniczeniach (G. 2, 224–228), a także o bezskutecznie pozostawionych zapisach (G. 2, 229–245). Na zakończenie komentarza drugiego umieszczone zostały postanowienia odnoszące się do fideikomisów (G. 2, 246–289).

Dalsza analiza spadków znajduje się na początku księgi trzeciej *Instytucji*, gdzie znalazło się dziedziczenie beztestamentowe zarówno według Ustawy XII tablic (G. 3, 1–24), jak i prawa pretorskiego (G. 3, 25–38), oraz dziedziczenie po wyzwoleniach zarówno na podstawie testamentu, jak i w sytuacji jego braku (G. 3, 39–76). Na koniec prawnik odniósł się, przy analizie nabycia własności na podstawie licytacyjnego kupna majątku, także do nabycia w ten sposób spadku (G. 3, 77–87). Omawiając specyficzny rodzaj sukcesji uniwersalnej, tj. odstąpienia przed pretorem powołania do spadku (*in iure cessio hereditatis* – G. 2, 35 oraz G. 3, 85).

Na zakończenie można stwierdzić, że według Gaiusa i przyjętej przez niego systematyki prawo spadkowe, nie stanowiło oddzielnego działu prawa, a traktowane było jako jeden ze sposobów nabycia własności. Dotyczyło to zarówno problematyki dziedziczenia (testamentowego i beztestamentowe – G. 2, 100–190; G. 3, 1–87), przedstawionego jako najważniejszy sposób nabycia własności pod tytułem ogólnym, jak i nabycia korzyści majątkowych kosztem spadku poprzez zapisy (G. 2, 192–289), umiejscowionego obok innych sposobów nabycia własności pod tytułem szczególnym⁷.

3. WPŁYW *INSTYTUCJI* GAIUSA NA PÓŹNIEJSZE UJĘCIE PRAWA SPADKOWEGO W SYSTEMATYCE PRAWA PRYWATNEGO

Przedstawiony wyżej układ omawiania zagadnień prawa spadkowego, w wyniku analizy sposobów nabycia praw majątkowych pod tytułem ogólnym i szczególnym, został przyjęty następnie w *Instytucjach* Justyniana:

I. 2, 9, 6: *Hactenus tantisper admonuisse sufficiat, quemadmodum singulae res adquiruntur: nam legatorum ius, quo et ipso singulae res vobis adquiruntur: item fideicommissorum, ubi singulae res vobis relinquuntur, opportunius inferiori loco referemus. videamus itaque nunc, quibus modis per universitatem res vobis adquiruntur. si cui ergo heredes facti sitis sive cuius bonorum possessionem petieritis vel si quem adrogaveritis vel si cuius bona libertatum conservandarum causa vobis addicta fuerint, eius res omnes ad vos transeunt. ac prius de hereditatibus dispiciamus. quarum duplex condicio est: nam vel ex testamento vel ab intestato ad vos pertinent. et prius est ut de his dispiciamus quae vobis ex testamento obveniunt. qua in re necessarium est, initio de ordinandis testamentis exponere.*

⁷ Podobnie R. Hube, *Uwagi nad systemem Kodeksu cywilnego francuskiego*, w: *Temis Polska Pismo nauce i praktyce prawa poświęcone*, t. 5, Warszawa 1829, 297 i n.

Justynian, wzorem swojego poprzednika, po omówieniu we wcześniejszych fragmentach przypadków sukcesji syngularnej, wyjaśnia, że zapisy (legaty i fideikomisy) zostaną przedstawione w dalszej części *Institucji* po omówieniu dziedziczenia testamentowego. Następnie zaś tłumaczy, jak można nabyć prawo majątkowe pod tytułem ogólnym, czyli w drodze dziedziczenia (*hereditas* i *bonorum possessio*), nabycia majątku abrogowanego (*adrogatio*) oraz uzyskania majątku w celu zachowania wyzwolenia (*bona libertatum conservandarum*). Jako że najważniejszym przykładem nabywania praw *per universitatem* było dziedziczenie, dalsza analiza rozpoczyna się od tego zagadnienia. W kolejnych fragmentach, za wzorem *Institucji* Gaiusa, Justynian omawia dziedziczenie testamentowe, ponieważ tematyka testamentów i zapisów była dość rozpowszechniona w praktyce (I. 2, 10–2, 18). Dalej analizuje rodzaje spadkobierców (I. 2, 19) oraz przykłady nabywania korzyści majątkowych kosztem spadku, czyli zapisów (I. 2, 20–21) oraz fideikomisów (I. 2, 23–24), ich ograniczeń (I. 2, 22) oraz kodycyłów (I. 2, 25). Z kolei dziedziczenie beztestamentowe, także wzorem Gaiusa, zostało przedstawione w księdze trzeciej, we fragmentach I. 3, 1–8. Natomiast skutki nabycia spadku zostały scharakteryzowane w paragrafach I. 3, 9–12.

Również w *Institucjach* Justyniańskich zagadnienia poświęcone tematyce spadkowej obejmują około 1/3 całego opisanego materiału. Także zagadnienia te zostały szeroko ujęte w najobszerniejszej części kodyfikacji justyniańskiej. W *Digestach* materia spadkowa zajmuje około 1/4 całego materiału prawnego tam zawartego⁸. Problematyka spadkowa była przedmiotem zainteresowania Justyniana także w *Nowelach*, który w Nov.118 z 543 r. i Nov. 127 z 548 r. uregulował od nowa dziedziczenie beztestamentowe.

Pomimo dużego zainteresowania spadkobraniami zarówno przez Gaiusa, jak i innych prawników klasycznych oraz docenienia wagi tego zagadnienia przez Justyniana, prawo rzymskie nie wypracowało prawa spadkowego jako osobnego działu. Zrobiła to dopiero pandektystyka, która wyodrębniła prawo spadkowe jako odrębny dział prawa prywatnego⁹.

Jednakże pandektystyczne ujęcie prawa spadkowego jako majątkowego działu prawa nie miało jednolitego przełożenia na systematykę poszczególnych kodeksów cywilnych XIX w.¹⁰

⁸ Prawo spadkowe zajmuje obszerne miejsce nie tylko w *Institucjach* Gaiusa czy Justyniana, ale także inni prawnicy poświęcali temu działowi wiele swoich dzieł. Między innymi Marcianus w swoich *Institucjach* zagadnienia dotyczące spadkobrania umieścił w 6 księgach spośród wszystkich 16. Także w *Digestach* justyniańskich prawo spadkowe tworzy znaczną materię, obejmującą 11 ksiąg (D. 30; 31; 32; 33 – *de legatis et fideicommissis*, D. 28; 29 – o testamentach, D. 34; 35; 36 – omawiają szczegółowe kwestie związane z zapisami, D. 37; 38 – traktują o dziedziczeniu testamentowym, beztestamentowym i przeciwtestamentowym).

⁹ Zob. H.J. Peters, *Vortrag und Einigung bei den Spätpandektisten*, Köln, 1967, 10 i n; A.B. Schweiz, *Zur Entstehung des modernen Pandektensystems*, Zeitschrift Der Savigny-Stiftung Für Rechtsgeschichte 42 (1921), 578 i n.

¹⁰ Zob. m.in. G. Jędrejek, *Prawo rzymskie a systematyka prawa prywatnego w Polsce w XIX–XX wieku*, w: *Starożytne kodyfikacje prawa*, red. A. Dębiński, Lublin 2000, 199 i n; K. Sójka-Zielińska, *Wielkie kodyfikacje cywilne XIX wieku*, Warszawa 1970; też, *Kodeks Napoleona. Historia i współczesność*,

I tak austriacki kodeks cywilny (ABGB) nie traktował prawa spadkowego jako osobnego działu prawa, ale zgodnie z systematyką *Institucji* Gaiusa (*personae – res – actiones*), jako element prawa rzeczowego odnoszący się do nabywania własności *per universitatem*. Prawo spadkowe w ABGB zostało uregulowane jako ostatni z pięciu praw ściśle rzeczowych, czyli po posiadaniu, własności, zastawie i służebności. Jako prawo bezwzględne, skuteczne *erga omnes*, prawo rzeczowe skutkujące przeciwko każdemu, kto chce sobie do spuścizny przypisywać prawo (§ 532)¹¹.

Podobnie także Kodeks Napoleona, w którym tematyka dotycząca spadkobrania została umieszczona w księdze trzeciej o nazwie: *O różnych sposobach nabywania własności*. Prawo spadkowe zostało przedstawione jako pierwszy wśród sposobów nabycia własności. Kodeks znał dwa tytuły dziedziczenia, czyli ustawę i testament, które zupełnie odrębnie reguluje. Tytuł *o spadkach* obejmował jedynie spadkobranie ustawowe, a dziedziczenie testamentowe zostało ujęte łącznie z darowiznami w tytule II księgi III pod nazwą: *o darowiznach między żyjącymi i testamentach*¹².

Odmienne zaś niemiecki kodeks cywilny (BGB), który w pełni przyjął systematykę pandektową i umieścił prawo spadkowe na samym końcu. Prawo spadkowe zostało zawarte w piątej księdze kodeksu (§§ 1922–2385) stanowiące według pandektystów uzupełnienie systemu prawa prywatnego poprzez jego rozszerzenie poza granice życia jednostki jako pewne logiczne zakończenie¹³.

Za wzorem niemieckim, polski kodeks cywilny z 1964 r. przyjął ułożenie spadkobrania jako zakończenie w księdze czwartej¹⁴.

Warszawa 2008, 20 i n.; W. Wołodkiewicz, *Uwagi o roli prawa rzymskiego w pracach nad Code Civil des Francis*, Czasopismo Prawno-Historyczne 57 (2005) 2, 43 i n.

¹¹ Kodeks cywilny austriacki z roku 1811 obowiązujący w Małopolsce i na Śląsku Cieszyńskim w tłumaczeniu S. Wróblewskiego wraz z ustawami uzupełniającymi, oprac. A. Radziszewski, Lwów 1938, 266 i n.; S. Wróblewski, *Komentarz do §§ 531–824 Austriackiego Kodeksu Cywilnego (prawo spadkowe)*, Kraków 1904, 772 i n.

¹² Kodeks Napoleona, Kodeks cywilny Królestwa Polskiego, Kodeks zobowiązań i inne przepisy obowiązujące w województwach centralnych, oprac. A. Mączyński, Warszawa 2008, 62 i n.; *Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskim*, Warszawa 1916, 253 i n.; S. Grodziski, *Wpływy Code Civil oraz innych kodyfikacji napoleońskich na ziemiach polskich (część I)*, Czasopismo Prawno-Historyczne 57 (2005) 2, 61 i n.; B. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Współczesne prawo cywilne a Code Civil Napoleona jako dziedzictwo wielowiekowej kultury prawnej*, Czasopismo Prawno-Historyczne 57, (2005), 121 i n.; D. Małec, *Wpływy Code Civil oraz innych kodyfikacji napoleońskich na ziemiach polskich (część II)*, Czasopismo Prawno-Historyczne 57 (2005) 2, 69 i n.; K. Sójka-Zielińska, *Kodeks Napoleona*, 195 i n.

¹³ *Kodeks cywilny obowiązujący na Ziemiach Zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa–Poznań 1928, 376 i n.; patrz także W. Lisowski, *Kodeks Cywilny obowiązujący na Ziemiach Zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, Poznań 1933, 873 i n.

¹⁴ S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, t. 1, Kraków 1997, 141 i n.; K. Przybyłowski, *Polskie międzywojenne prace kodyfikacyjne w dziedzinie prawa spadkowego*, w: *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, Warszawa–Wrocław 1967, 260 i n.; F. Zoll, *Prawo cywilne dzielnic polskich (w zarzysie)*. Cz. 3: *Prawo cywilne b. dzielnic pruskiej*, Warszawa 1924, 8 i n.; tenże, *Prawo cywilne dzielnic polskich (w zarzysie)*. Cz. 3: *Prawo cywilne ziem wschodnich*, Warszawa 1922, 5 i n.; tenże, *Prawo cywilne: opracowane głównie na podstawie przepisów obowiązujących w Małopolsce*. Przy współudziale J. Gwiazdomorskiego, L. Oberlendera i T. Sołtysika, t. 4: *Prawo rodzinne i spadkowe*, Poznań 1931, 10 i n. wraz z aktualizacją S. Kosiński, *Uzupełnienia prawa cywilnego Fryderyka Zolla tomów I, II, IV opracowanego przy współudziale Jana Gwiazdomorskiego, Leona Oberlendera, Tomasza Sołtysika*, Kraków 1937, 15 i n.

4. PODSUMOWANIE

Krótko podsumowując, można stwierdzić, że zagadnienia poświęcone problematyce spadkowej w *Institutionibus* Gaiusa zajmuje około 1/3 całości opisaney materii. Przedstawienie kwestii związanych ze spadkami zajęło większą część księgi drugiej (G. 2, 99–289), gdzie zainteresowanie prawnika koncentrowało się wokół problematyki dziedziczenia testamentowego (G. 2, 100–190) i związanego z nim nabywania korzyści majątkowych kosztem spadku poprzez zapisy (G. 2, 192–289), a także początku księgi trzeciej, w której zawarł w zasadzie dziedziczenie beztestamentowe (G. 3, 1–87).

Gaius, analizując poszczególne problemy związane z dziedziczeniem, przedstawia je jako przykłady nabywania praw majątkowych pod tytułem ogólnym i szczególnym. Taki schemat patrzenia na rzymskie spadkobranie został przyjęty także w *Institutionibus* Justyniana. Dopiero niemiecka pandektystyka wyodrębniła prawo spadkowe jako samodzielny dział prawa. Jednakże także i późniejsze europejskie kodeksy cywilne XIX w. nawiązują w swej treści i systematyce do trójpodziału prawa (*personae – res – actiones*) dokonanego przez Gaiusa w *Institutionibus*. I tak austriacki kodeks cywilny (ABGB) nie traktował prawa spadkowego jako osobnego działu prawa, ale zgodnie z systematyką *Institutionibus* Gaiusa jako element prawa rzeczowego, odnoszący się do nabywania własności *per universitatem*. Podobnie także Kodeks Napoleona, w którym tematyka dotycząca spadkobrania została umieszczona w księdze trzeciej o nazwie: *O różnych sposobach nabywania własności*.

BIBLIOGRAFIA

- Briguglio F., *Gai Codex rescriptus*, w: *Gai codex rescriptus in Bibliotheca Capitulari Ecclesiae Cathedralis Veronensis*, curavit Ph. Briguglio (*Memorie vive. Testi antichi recuperati a cura di Isabella Piro*), Firenze: Leo S. Olschki 2012.
- Dajczak W., Giaro T., Longchamps de Bérier F., *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa: PWN 2014.
- Gai Institutiones*, z języka łacińskiego przełożył, wstępem i uwagami opatrzył Władysław Rozwadowski, Poznań: Ars boni et aequi 2003.
- Gaius, *Institutiones*, z języka łacińskiego przełożył i wstępem opatrzył Cezary Kunderewicz. Opracował Jan Rezler, Warszawa: PWN 1982.
- Grodziski S., *Wpływy Code Civil oraz innych kodyfikacji napoleońskich na ziemiach polskich (część I)*, CPH 52 (2005) 2, 61–67.
- Hube R., *Uwagi nad systemem Kodeksu cywilnego francuskiego*, Temis Polska 5 (1829), 270–339.
- Jędrejek G., *Prawo rzymskie a systematyka prawa prywatnego w Polsce w XIX–XX wieku*, w: *Starożytnie kodyfikacje prawa*, red. A. Dębiński, Lublin: RW KUL 2000.
- Kaser M., *Das römische Privatrecht*, t. 1–2, München: C.H. Beck 1971–1975.
- Kodeks cywilny austriacki z roku 1811 obowiązujący w Małopolsce i na Śląsku Cieszyńskim w tłumaczeniu S. Wróblewskiego wraz z ustawami uzupełniającymi*, oprac. A. Radziszewski, Lwów 1938.
- Kodeks cywilny obowiązujący na Ziemiach Zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa–Poznań: Drukarnia św. Wojciecha 1928.
- odeks Napoleona, Kodeks cywilny Królestwa Polskiego, Kodeks zobowiązań i inne przepisy obowiązujące w województwach centralnych*, oprac. A. Mączyński, Warszawa: Wydaw. Prawnicze LexisNexis 2008.

- Kosiński S., *Uzupełnienia prawa cywilnego Fryderyka Zolla tomów I, II, IV opracowanego przy współudziale Jana Gwiazdomorskiego, Leona Oberlandera, Tomasza Soltysika*, Kraków: Księgarnia Powszechna 1937.
- Kuryłowicz M., *Prawo osobowe*, w: *Czterdzieści lat kodeksu cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Cywiliściów w Rzeszowie*, red. M. Sawczuk, Warszawa: Wolters Kluwer Polska 2006.
- Kuryłowicz M., *Prawo spadkowe w systematyce rzymskiego prawa prywatnego*, w: *Rozprawy z prawa prywatnego oraz notarialnego. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Maksymilianowi Pazdanowi*, red. A. Oleszko, A. Dańko-Roesler, R. Pastuszko, Warszawa: Stowarzyszenie Notariuszy RP 2014.
- Lewaszkiwicz-Petrykowska B., *Współczesne prawo cywilne a Code Civil Napoleona jako dziedzictwo wielowiekowej kultury prawnej*, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 57 (2005), 413–424.
- Lisowski W., *Kodeks cywilny obowiązujący na Ziemiach Zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, Poznań: Wojewódzki Instytut Wydawniczy 1933.
- Malec D., *Wpływy Code Civil oraz innych kodyfikacji napoleońskich na ziemiach polskich (część II)*, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 57 (2005) 2, 69–87.
- Peters H.J., *Vortrag und Einigung bei den Spätpandektisten*, Köln 1967.
- Plaża S., *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, t. 1, Kraków: Księgarnia Akademicka 1997.
- Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskim*, Warszawa: Wydawnictwo Biblioteki Prawno-Społecznej 1916.
- Przybyłowski K., *Polskie międzywojenne prace kodyfikacyjne w dziedzinie prawa spadkowego*, w: *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, red. J. Jodłowski, Warszawa–Wrocław: PWN 1967.
- Pugliese G., *Istituzioni di diritto romano*, Torino: Giappichelli 1990.
- Sójka-Zielińska K., *Kodeks Napoleona. Historia i współczesność*, Warszawa: LexisNexis 2008.
- Sójka-Zielińska K., *Wielkie kodyfikacje cywilne XIX wieku*, Warszawa: Liber 1970.
- Szweiz A.B., *Zur Entstehung des modernen Pandektensystems*, *Zeitschrift Der Savigny-Stiftung Für Rechtsgeschichte* 42 (1921), 578–610.
- Świrgoń-Skok R., *Family law in the private law systematics from the Roman law until the present day*, *The Journal of Juristic Papyrology* (2016), 979–992.
- Vano C., *Il nostro autentico Gaio. Strategie della scuola storica alle origini della romanistica moderna*, Napoli: Editoriale scientifica 2000.
- Wołodkiewicz W., *Gaius weroński odzyskiwany*, *Palestra* 58 (2013) 3–4, 241–247.
- Wołodkiewicz W., *Uwagi o roli prawa rzymskiego w pracach nad Code Civil des Français*, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 57 (2005) 2, 43–60.
- Wołodkiewicz W., Zabłocka M., *Prawo rzymskie*, Warszawa: C.H. Beck 2009.
- Wróblewski S., *Komentarz do §§ 531–824 austriackiego kodeksu cywilnego (prawo spadkowe)*, Kraków: Drukarnia UJ 1904.
- Zoll F., *Prawo cywilne dzielnic polskich (w zarysie)*, Cz. 3: *Prawo cywilne b. dzielnic pruskiej*, Warszawa: Księgarnia Jana Czerneckiego 1924.
- Zoll F., *Prawo cywilne: opracowane głównie na podstawie przepisów obowiązujących w Małopolsce. Przy współudziale J. Gwiazdomorskiego, L. Oberlandera i T. Soltysika*, t. 4: *Prawo rodzinne i spadkowe*, Poznań: Wojewódzki Instytut Wydawniczy 1931.
- Zoll F., *Prawo cywilne dzielnic polskich (w zarysie)*, Cz. 3: *Prawo cywilne ziem wschodnich*, Warszawa: Księgarnia Jana Czerneckiego 1922.

INHERITANCE LAW IN THE SYSTEMATICS OF THE GAIUS' *INSTITUTIONES*

Summary

The study examines the position of inheritance in the systematics of *Institutiones* of Gaius and discusses the significance of such approach to inheritance law in the subsequent development of private law.

In *Institutiones* of Gaius issues related to succession account for approximately 1/3 of the entire contents. Presentation of matters connected with inheritance comprises a larger part of the second book (G. 2, 99–289) focusing on various legal aspects of testate succession (G. 2, 100–190) and the related acquisition of material benefits at the expense of the legacy, through endowments (G. 2, 192–289); additionally, the beginning of the third book comprised rules of intestate succession (G. 3, 1–87). While analysing the specific problems associated with succession, Gaius presents them as examples of property rights acquisition under general and specific terms.

Similar approach to inheritance in Rome was also adopted in *Institutiones* of Justinian. It was only the German Pandectists that distinguished succession law as a separate segment of law. However, the nineteenth century European civil codes in their contents and systematics make reference to the three-fold distinction of law (*personae – res – actiones*) introduced by Gaius in his *Institutiones*. For instance the Civil Code of Austria (ABGB) did not treat succession law as a separate segment of law but, following the systematics in the Institutes of Gaius, as a part of property law related to acquisition of ownership rights *per universitatem*. Similar approach was adopted in Napoleonic Code where matters related to succession were contained in Book Three, entitled *Of the Different Modes of Acquiring Property*.

Key words: Gaius, *Institutiones* of Gaius, inheritance law, systematics, inheritance

Nota o Autorze

Renata ŚWIRGOŃ-SKOK – doktor habilitowany prawa rzymskiego, profesor Uniwersytetu Rzeszowskiego, kierownik Zakładu Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Rzeszowskiego. Kontakt e-mail: rskok@univ.rzeszow.pl